

NOILE FORȚE POLITICE ALE RISORGIMENTO-ULUI EUROPEAN

Remus TANASĂ

În urma Congresului de la Viena, „învingătorii lui Napoleon” au organizat continentul european după două principii, respectiv cel al echilibrului între puteri și cel al legitimității, care se vor dovedi a fi incapabile de a prevedea consecințele alianțelor dinastice sau geostrategice, ori de a tempera avântul „forțelor profunde de disoluție”, suscitată de Revoluția Franceză sau de curentele filozofice și politice care circulau în epocă. Actul Final de la Viena, a creat un echilibru fragil, dar nu a rezolvat decât parțial problemele specifice continentului european, din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Două mari națiuni, Germania și Italia, erau fărâmițate, iar trei imperii (Țarist, Habsburgic și Otoman) cuprindeau multe naționalități, aflate în plin proces de maturizare politică.

Se dorea implementarea unui echilibru între Marile Puteri, fără a se ține cont de faptul că războaiele napoleoniene au oferit prilejul ideilor inovatoare sau revoluționare să-și intensifice valența ideatică sau să-și lărgescă arealul continental de răspândire. Totodată, împărțirea teritorială a Europei stârnea rivalități și nemulțumiri, care, cu greu, puteau fi asanate: senzația generală era că Actul Final de la Viena a consfințit revenirea la Vechiul Regim și la politica internațională arbitrară. Un asemenea tablou, este schițat și de istoricul francez Guy Hermet, care, detaliind noua configurare teritorială a continentului, lăsa impresia că ar fi fost vorba de o distribuție de recompense pentru statele care au luptat împotriva lui Napoleon Bonaparte sau pentru cele puternice militar, ipostaze, care, de multe ori, coincideau.

Chiar dacă o asemenea constatare nu ar respecta cu fidelitate imaginea momentului istoric, cert era că oferea indicii sigure asupra desfășurării ulterioare a evenimentelor de pe continent: desconsiderarea „principiului naționalităților” a dinamizat echilibrul intern al Marilor Puteri și a reprezentat un motiv recurent al disputelor dintre statele europene.

Între 1815 și 1822, după încheierea Congresului de la Viena și odată cu înființarea Sfintei Alianțe, evenimentele de pe continent au fost ținute, relativ, sub control de către această organizație, însă, din vara anului 1823, după reprimarea revoluționarilor spanioli, încep să se manifeste divergențe tot mai mari, între statele Sfintei Alianțe și Anglia, iar după evenimentele franceze din iulie 1830 polemicile între majoritatea Marilor Puteri cresc în intensitate.

Prin prisma celor relatate, până acum, se poate afirma că una dintre „forțele de disoluție”, cu impact major în secolul al XIX-lea, a fost naționalismul. Conform direcției istoriografice promovată de Lucien Febre și dezvoltată de Pierre Renouvin împreună cu Jean-Baptiste Derouselle, pacea gândită de Marile Puteri începea să fie subminată de un nou actor istoric și anume de ceea ce Pierre Renouvin înțelegea, prin conceptul de „forțe profunde de disoluție”. Acestea erau compuse din noile tendințe economice, sociale și politice, ce s-au concretizat în mișcările de emancipare de sub arbitrajul Marilor Puteri și de sub cea a claselor privilegiate.

„Ordinea europeană”, rezultată în urma Congresului de la Viena din 1815 și avântul „principiului naționalităților”, au creat o stare de încordare mocnită, alimentată periodic în prima jumătate a secolului al XIX-lea de creșterea cantitativă și calitativă a „forțelor profunde”, care va răbufni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu revoluțiile din anii 1848 și 1849. Recurența sentimentelor și aspirațiilor caracteristice „principiului naționalităților” a fost cauza eferescenței ideatice și a numeroaselor propuneri administrative inovatoare din secolul al XIX-lea. Indiferent de panorama la care ne raportăm – continentală, regională sau locală – proiectele de reformă politică a Europei constituie o temă de cercetare interesantă și, totodată, utilă, dacă ținem cont de evoluția anevoioasă a ideii de Europa.

„Concertul european” a dat ocazia naționalităților mici să încerce să doboare sau măcar să reformeze edificiul imperiilor multietnice a căror existență nu ținea cont de acele popoare care doreau să facă pasul de la statutul de națiune culturală la cel de națiune politică. În numele acestui deziderat și datorită rivalităților inevitabile dintre Marile Puteri, naționalitățile mici au fost incitate să își ceară drepturile, naționalismul fiind un agent important al frământărilor de pe bătrânul continent.

Istoricul Jacques Bainville în lucrarea sa despre istoria Franței, scria că „în 1847, Europa era plină de simptome revoluționare însoțite de trezirea naționalităților, înainte chiar să existe semnele revoluției în Franța. Opoziția reproșa regelui și ministrului său că «trădează printr-o nouă formă de Sfântă Alianță, așteptările și năzuințele popoarelor libere»”.

Așadar, în ajunul „primăverii popoarelor”, nu doar naționalismul își arăta potențialul revoluționar, ci și alte acumulări ideologice cu spirit de frondă. Nu trebuie să uităm că un alt ideal din spatele Revoluției Franceze l-a reprezentat cel al egalității și nu era vorba doar de egalitate între membrii aceleiași națiuni, ci și între naționalitățile conlocuitoare. Iar dacă naționalitățile mici cereau validarea propriilor drepturi politice, asemenea celor deja constituite în state sau celor care se bucurau de recunoaștere politică în interiorul altor entități administrative, în interiorul statelor europene se ducea o altă luptă pentru recunoașterea drepturilor economice și civile. Ne referim la lupta categoriilor sau claselor sociale subalterne, împotriva privilegiilor clasei conducătoare, formate din aristocrație și înalta burghezie. Aceste două categorii se bucurau de drepturi politice și economice care cu greu mai putea fi ținute departe de membrii celorlate categorii sociale, presiunea acestora din urmă manifestându-se în direcția obținerii unor constituții care să recunoască drepturi și libertăți egale pentru toți și să reglementeze constituțional exercitarea puterii coercitive din partea clasei conducătoare.

În epoca sufragiului cenșitar sau capacitar, acolo unde exista o constituție care să prevadă așa ceva, diverși intelectuali și oameni politici au început să susțină ideea de sufragiu universal. Atunci când masele organizate au început să revendice același lucru, situația tensiona viața internă a diverselor state europene, mai ales că ideea de universalitate a sufragiului implica posibilitatea de a exercita atât activ cât și pasiv, dreptul la vot, adică posibilitatea de a vota și de a fi ales. Dacă „principiul naționalităților” amenința status-quo-ul european, sufragiul universal amenința status-quo-ul intern al statelor.

Dacă luăm în considerare că epoca modernă a fost caracterizată de circulația ideilor, atunci trebuie să ne gândim că și ideea sufragiului universal s-a răspândit rapid în Europa, astfel că cetățenii și o parte a elitelor din diferite state sau regiuni se găseau unite de o primă idee și identificau un unic dușman împotriva căruia să lupte: clasa privilegiată. Bineînțeles că

aceasta din urmă își avea propria specificitate în funcție de stat/regiune și era condiționată de contextul geostrategic sau de diplomația Marilor Puteri.

O altă revendicare egalitară în spiritul vremii a fost cea socio-economică. Acest imperativ, necesita o rezolvare diferită de la regiune la regiune, iar ceea ce este important de reținut este faptul că revendicările socio-economice au ajuns să se facă „auzite” încă dinainte de „primăvara popoarelor”. Îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației devine unul dintre obiectivele doctrinelor și curentelor politice care au fost dezvoltate concomitent sau după Revoluția Franceză, în special în regiunile industrializate ale Europei, datorită influenței crescânde a asociaționismului dar mai ales a socialismului organizat. Acolo unde industria era slab dezvoltată și țărănimea era majoritară, revendicările prevedeau desființarea servituților de tot felul, însoțite de legi în favoarea împroprietăririi.

De altfel, se poate observa și o legătură directă între obiectivele urmărite de revoluțiile europene în curs de cristalizare și cerințele socio-economice. Acolo unde unitatea națională a fost obiectivul principal, mișcările revoluționare au acordat o importanță relativ scăzută revendicărilor socio-economice, mai ales a celor care îi vizau pe țărani, deși, spre exemplu, în Regatul celor Două Sicilii din sudul Italiei, problema țărănească ocupa un loc important.

Pe de altă parte, națiunile care au luptat, în primul rând, pentru eliberare națională, au cerut în paralel și emanciparea țăranimii. Raporturile de subordonare politică instituiau și raporturi de subordonare socio-economică nuanțate etnic. De aceea, atunci când o naționalitate se afla într-o asemenea condiție de subordonare, cazul Principatelor Române fiind emblematic, legătura dintre eliberarea națională și cea social-economică a fost mai mult decât evidentă. Revoluția din Valahia și mișcarea revoluționară din Moldova, au înțeles necesitatea momentului istoric, astfel că, pe lângă organisme politice reprezentative sau libertăți și drepturi cetățenești, au mai cerut și ameliorarea condiției țăranilor.

Moldova și Valahia, se aflau sub suzeranitatea Turciei și sub protectoratul Rusiei, nefiind încorporate, niciodată, în Imperiul Otoman și dispunând de autonomie politică și administrativă. Pe măsura slăbirii ireversibile a Imperiului Otoman, autonomia Principatelor tindea să se lărgească în raport cu puterea suzerană, însă risca să fie redusă până la înlăturare deplină de protectoratul rusesc. Regulamentele Organice, deși marcau o evoluție în viața politică a Principatelor, au fost condamnate de generația de la 1848, fiind considerate o expresie a hegemoniei Rusiei în Europa Orientală, precum și a marii boierimi dornică de menținerea status-quo-ului intern. Regimurile regulamentare fiind percepute ca o ingerență din exterior, au fost combătute de generația pașoptistă, care își va înscrie acțiunile pe o linie conturată în deceniile anterioare.

În ceea ce privește revoluția din Transilvania, în primul rând merită precizat faptul că trebuie să se vorbească de două mișcări revoluționare paralele, cea a maghiarilor și cea a românilor. Maghiarii din Transilvania au acționat unitar împreună cu cei din Ungaria, promovând revendicări pe baza unei abordări tradiționalist-istorice a evenimentelor. Românii transilvăneni, fiind marginalizați de o asemenea viziune rigidă, au fost nevoiți să aibă interese și revendicări incompatibile cu cele ale maghiarilor. Națiunea română din Transilvania nu avea drepturi politice precum celelalte etnii conlocuitoare, iar țărani, pătura cea mai numeroasă din cadrul națiunii române, se aflau sub o dublă subordonare: de ordin politic prin prisma statutului de națiune tolerată, dar și de ordin socio-economic datorită raporturilor feudale cu nobilimea preponderent maghiară. Astfel, revoluționarii români s-au văzut nevoiți să ceară

recunoaștere politică în cadrul constituțional al Monarhiei Habsburgice, fiind puși să aleagă între absolutismul autorităților austriece și intransigența nobililor maghiari.

Adoptarea unor forme diferite de acțiune de către revoluționarii români din cele trei regiuni istorice (Moldova, Valahia și Transilvania) reprezintă un detaliu important pentru a putea surprinde unitatea ideatică între cele trei mișcări revoluționare românești dar și pentru a încadra revoluția din această zonă în rândul evenimentelor specifice Risorgimento-ului european. Experiența europeană a protagoniștilor a permis adoptarea acelor metode practice care fuseseră deja verificate, dar care trebuiau să convină contextului românesc și fiecărei regiuni istorice în parte.

Dacă revendicările de ordin național pot fi încadrate în curentul general al naționalismului, cele de ordin socio-economic pot fi incluse în cadrul general al liberalismului care, în perioada premergătoare „primăverii popoarelor” – și în primii ani ai celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea – poate fi descris ca fiind încă radical, astfel că în epocă, revendicările liberale cu greu se deosebeau de cele cu tentă socialistă. În plus, după cum deja am mai precizat, ținta revoluționarilor de toate culorile era „aristocrația” (ereditară, financiară sau parlamentară), astfel că erau la modă sinteze doctrinare improbabile în alt context.

O parte a elitei intelectuale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în special liberalii francezi, au început să vehiculeze ideea conform căreia trebuie întărită legătura intrinsecă dintre libertatea comerțului și modernizare. Idee preluată de la iluminiști alături de cea de cultură/civilizație, afirma că prin răspândirea comerțului și a culturii/civilizației omenirea evolua spre o societate internațională mai unită datorită interesului comun pentru comerț și a pasiunii pentru cultură. Asemenea viziune, derivată din conceptele iluministe de „republică a comerțului” și cel de „republică a literelor”, ar fi putut fi implementată doar atunci când diplomația ar fi fost apanajul națiunilor și a unei legislații internaționale acceptată voluntar și respectată de toate națiunile.

Într-o broșură din 1838, atribuită consulului general al Franței la București, Adolphe Billecocq, acesta din urmă încercând să lege „problema românească” de soluționarea diferendelor dintre Marile Puteri în zonă, nota că „Anglia și Franța, în interesul civilizației și al comerțului, vor trebui să pună în practică proiectul unui regat moldo-valah, în acord cu interesul, demnitatea și onoarea lor și cu pacea în Orient”. „Forța de disoluție” a naționalismului este potențată de „forța de disoluție” a liberalismului și viceversa. Aceste curente care se vor manifesta în grade diferite, de la popor la popor, dădeau expresie aspirațiilor de libertate națională și revendicărilor de drepturi cetățenești, inclusiv de drepturi și libertăți economice.

Pentru a putea înțelege impactul „forțelor profunde” acestea trebuie în primul rând raportate la „ordinea europeană” de la 1815, căci acestea s-au manifestat pentru sau împotriva principiilor și a viziunii stabilite la Viena. O parte a „forțelor profunde” trebuie încadrate în categoria agenților de susținere a rezultatelor Congresului de la Viena, pe când o a doua categorie, mai incisivă și cu impact mai mare, este cea a „forțelor profunde de disoluție” care s-au dovedit a fi mai racordate la spiritul epocii. Cele mai importante „forțe de disoluție” s-au concretizat prin intermediul revendicărilor naționale și liberale, despre care am făcut câteva precizări în rândurile de mai sus, atunci când am descris impactul naționalismului sau cel al liberalismului.

Până la „primăvara popoarelor” aceste două forțe s-au manifestat cel mai intens pe calea revoluțiilor și a conspirațiilor cu tentă revoluționară, însă Risorgimento-ul european s-a desăvârșit prin căile clasice ale diplomației și ale războiului, schimbare de optică care a dus în cele din urmă la formarea statelor naționale europene datorită interacțiunii oamenilor de stat cu forțele profunde. Aceasta din urmă este și cheia prin care trebuie privită formarea unor state precum Germania sau Italia, dar și unirea Principatelor Române.

THE NEW POLITICAL FORCES OF THE EUROPEAN RISORGIMENTO

(abstract)

Following the Congress of Vienna (1815), Napoleon's conquerors organized the European following two principles, respectively that of the balance among powers and that of legitimacy. But the winning countries would prove themselves unable to anticipate the consequences of the dynastic or geostrategic alliances. The most important 'dissolution forces' materialized through national and liberal demands. Until 'the spring of peoples', these forces manifested themselves most intensely through revolutions and revolutionary conspiracies. The European Risorgimento perfected itself using the classic means of diplomacy and war. The changes of optics finally lead to the formation of the European national states due to the interaction of state people with the profound forces. That is the key through which the formation of some states such as Germany or Italy must be considered, as well as the union of the Romanian Principalities.